

**«6D041600-Өнертану» мамандағы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған
Абильдинов Адай Кунанбаевичтің «Әлемдік контекстегі қазақ
анимациялық кәсіби мектебінің даму перспективалары» тақырыбындағы
докторлық диссертациясының мәтініне
АҢДАТПА**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Бүгінгі таңда, қазақ анимация өнері қайта жаңғырып, экрандық өнер түрлерінің жеке-дара саласы ретінде қалыптасып келеді. Саланың дамуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі – адами капитал. Нақтылап айтсақ, ұлттық анимация өнерінің даму үрдісінің ілгерілеуі – анимация өндірісі төңірегіндегі мамандардың саны мен сапасына тікелей байланысты. Бұл тұрғыда отандық кәсіби мамандарды даярлау мәселесі, кәсіби мектептің қалыптасуы ұлттық анимация өнерінің келешек даму тенденциясын айқындайтын шешуші мәселе екенін айтып кеткеніміз жөн.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстанның креативті индустрия секторына ерекше назар аударып келеді. Бұл сала елдің экономикалық дамуы мен мәдени құндылықтарын насихаттауда маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн. Креативті индустриялардың ішінде ұлттық анимация ерекше орын алады, себебі ол ұлттық мәдениетті, дәстүр мен тарихты заманауи әдістермен көрсетіп, ұрпақ тәрбиесіне әсер етеді.

Қазақ анимациясы креативті индустрияның бір бөлігі ретінде жаһандық нарыққа шығу әлеуетіне ие. Мысалы, «Күлтегін», «Алтын адам», «Ер Төстік» сияқты жобалар ұлттық болмысты сақтай отырып, заманауи технология мен анимациялық трендтерді пайдалануда. Бұл тек экономикалық пайда әкеліп қоймай, елдің мәдени имиджін халықаралық аренада қалыптастыруға ықпал етеді.

Мемлекеттік бағдарлама аясында қазақ тілін дамыту – еліміздегі негізгі мәселелерінің бірі. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын қолдаудың және дамытудың негізгі факторы ретінде анимация саласының қосар әлеуеті айтарлықтай зор екені белгілі.

Ұлттық анимация қазақ тілінің дамуында, әсіресе қазіргі заманғы технологиялық құралдар мен медиа контекстінде маңызды рөл атқарады. Мектепалды және мектеп жасындағы балаларды оқыту аясында анимациялық мультфильмдер қазақ тілін дамытудың тиімді құралы бола алады. Анимациялық фильм – балаларға тілді үйренудің қол жетімді көрнекі әдісін ұсына отырып, бұл процесті қызықты әрі есте қаларлық етеді.

Қазақ әдебиетін дәріптеу мақсатында ұлттық әдеби шығармаларды анимациялық фильмдерге бейімдеу – елімізде және әлемдік нарықта танымал болуына мүмкіндік туғызады. Бұл әлемдік аренада қазақ мәдениеті мен әдебиетін көпшілікке таныстырады.

Жарты ғасырдан астам тарихы бар қазақ анимация өнеріндегі кадр мәселесі, әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Заманауи талаптарға сай режиссер-

аниматорларды тәрбиелеу, олардың кәсіби білім алу жолындағы сұранысын қанағаттандыратын сапалы білім беру жүйесін қалыптастыру, анимация мамандарын дайындайтын оқу орындардың мемлекеттік тілде жазылған оқу құралдары және теориялық-әдістемелік базамен қамтамасыз ету мәселесі зерттеу тақырыбының өзектілігін қамтып отыр.

Қазақ анимациясындағы кәсіби маман дайындау мәселелері, анимациялық білім берудегі оқыту жүйесі, оның қалыптасуы мен даму тарихы, әлеуетті перспективалары бұрын соңды ғылыми-теориялық тұрғыдан жүйелі түрде қарастырылып, зерттелмеген. Режиссер-суретші-аниматор мамандарын даярлайтын отандық оқу орындарының маман дайындаудағы әдістемелік құралдар мен теориялық базасының толымдылығы немесе бүгінгі таңдағы технологиялық үдерістерге сәйкестігі толығымен ашылып сараланбады. Сондықтан бұл диссертациялық жұмыстың тақырыбы аталған мәселелерді зерттеу арқылы қазақ анимациясындағы кәсіби маман дайындаудағы негізгі бағыттарды айқындап, отандық мультипликация саласының жаңаша даму жолдарын іздестіруге жол ашады.

Зерттеу жұмысының нысаны – анимациялық мектептің креативті және инновациялық даму үдерісі

Зерттеу пәні – қазақ анимациясының даму контекстіндегі білім беру құрылымының және ұлттық бірегейлік моделінің перспективалары

Зерттеудің мақсаты – әлемдік контексте қазақ анимация мектебінің креативті және инновациялық даму үдерістері мен ұлттық бірегейлік моделінің әлеуетін жүйелі түрде зерттеу.

Зерттеу міндеттері:

- Әлемдік анимация мектептерінің қалыптасуы мен негізгі тарихи кезеңдерін хронологиялық тұрғыдан жүйелеу;

- Әлемдік анимация мектептерінің креативті және инновациялық даму үрдісінің теориялық парадигмаларын зерттеу;

- Кеңестік дәуір мен тәуелсіздік кезеңіндегі Әмен Қайдар анимация мектебінің қалыптасуы мен даму үдерісіннің ерекшелігін саралау;

- Заманауи қазақ анимациясындағы кәсіби мектептің шығармашылық-технологиялық мәселелерін айқындап, эволюциялық дамуы мен трансформациясына салыстырмалы-сараптама талдау жасау;

- Кәсіби аниматорларды даярлау мәселелерін зерттеу арқылы, заманауи креативті инновациялық технологиялық құралдар енгізу тәсілдерін айқындау;

- Заманауи қазақ анимациясын дамыту жолында жаңашыл әдістерді қолдану концепциясын белгілеу арқылы ұлттық бірегейлік моделін енгізу перспективаларын анықтау.

Тақырыптың зерттелу деңгейі

Бүгінгі күні қазақ анимациясы кино өнеріндегі кәсіби мектеп қалыптастыру мәселелері мен перспективалары тұрғысынан жеткілікті назарға алынбай отыр. Әлемдік және батыстық кинотануда анимациялық мектептердің тарихы мен көркемдік ерекшеліктері кеңінен зерттелгенімен, қазақ анимация мектебі жан-жақты зерттеулерді қажет етеді.

Анимация өнері бойынша маңызды зерттеулер мен тәжірибелік әдістемелерді әзірлеген ғалымдар мен практиктердің қатарында Ричард Уильямс, Фрэнк Томас, Олли Джонстон, Престон Блэр, Уэйн Гилберт, Эдвард Мейбридж, Эрик Голдберг, Эд Хукс, Гарольд Уитакер, Джон Халас, Шамус Кюлхейн, Пепе Валенсия, Джереми Кантор, Майкл Барьер, Тони Уайт және басқа да көптеген мамандар бар.

Кеңес одағы мультипликацияның даму қарқыны бойынша алдыңғы қатарда болды. Анимация өнері тәжірибелік және теориялық тұрғыда да дамып, іргелі зерттеулер жазылды. Кеңестік-ресейлік авторлардың зерттеу еңбектеріне тоқталып кетсек: Юрий Норштейн, Федор Хитрук, Наталья Кривуля, Сергей Асенин, Лариса Малюкова, Евгений Харитонов, Андрей Щербак-Жуков, Иван Иванов-Вано және т.б. еңбектері қарастырылады.

Отандық кинотанушылардың қатарында қазақ киносы мен анимациясын зерттеген бірқатар танымал авторларды атап өтуге болады. Олардың қатарында Б. Р. Нөгербек, Н. Мұқышева, Г. Мұрсалимова, Б. Б. Нөгербек және басқа да ғалымдардың ғылыми еңбектері ерекше орын алады. Бұл авторлардың зерттеулері қазақ киносы мен анимациясының тарихи, көркемдік және теориялық аспектілерін зерделеп, отандық кинотанудың дамуына зор үлес қосты.

Сонымен қатар, анимация саласында қызмет етіп жүрген практик мамандардың зерттеу және әдістемелік еңбектерін ерекше атап өткен жөн. Бұл салада ұлттық анимацияның негізін қалаған және оның дамуына елеулі үлес қосқан Әмен Қайдаров, Тамара Мұқанова, Ғимұрат Бекишев, Тұрдыбек Майдан, Ділшат Рахматуллин сияқты авторлардың еңбектері маңызды рөл атқарады. Олардың жұмыстары анимацияның техникалық және көркемдік қырларын дамытуда, сондай-ақ жас мамандарды тәрбиелеуде құнды тәжірибе мен әдістемелік материалдар ұсынады.

Зерттеу әдістері

Диссертациялық жұмыстың тақырыбын зерттеу барысында диссертант әлемдік және қазақ анимациялық өнерінің кәсіби мектептерінің ерекшеліктерін айқындау мақсатында және эмпирикалық, өнертанушылық, кинотанушылық, әрі тарихи-мұрағаттық мағлұматтарды өңдеу арқылы қарастырылып отырған мәселені салыстырмалы-сараптамалық әдістерімен талдау жүргізеді. Сондай-ақ, мәселені толық зерделеу мақсатында автор тақырыпқа қатысты тұлғалардан интервью алу әдістерін қолданды.

Зерттеудің әдіснамалық негіздері

Әлемдік және қазақ анимациясында кәсіби мектептердің қалыптасуы мен даму үрдісін зерттеуде әдіснамалық негіз ретінде кеңестік кинотанушы, теоретиктер Сергей Асениннің «Волшебники экрана. Эстетические проблемы современной мультипликации», Федор Хитруктің «Поверх барьеров», Уло Пикков (*Ülo Pikkov*) «Анимасофия: анимациялық фильм туралы теориялық жазбалар» *«Animasophy: Theoretical Writings on the Animated Film»*, және отандық кинотанушы Бауыржан Нөгербектің «Ертегілерге жан біркенде» (*«Когда оживают сказки»*) еңбектері аса маңызды болып табылады.

Жұмыстың ғылыми жаңалығы

Диссертациялық жұмыстың тақырыбын зерттеу барысында диссертант келесідей ғылыми жаңалықтарға қол жеткізбек:

- Әлемдік анимация тарихын зерттей келе, кәсіби мектептердің қалыптасуы, оның негізгі даму кезеңдері мен ерекшеліктері анықталды.

- Әлемдік анимация мектептерінің креативті және инновациялық даму үрдістерін салыстырмалы түрде талдау арқылы негізгі айырмашылықтары мен ұқсастықтары және сабақтастығы теориялық тұрғыда тұжырымдалды.

- Қазақ анимациясының қалыптасу кезеңінен бастап, тәуелсіздік кезеңіндегі даму үдерісі зерттелді. Қазақ анимация мектебінің негізін қалаған режиссер-аниматор Әмен Қайдар фольклорлық негізді пайдалана отырып, авангардтық элементтерді графикалық және қуыршақты анимациялық фильмдеріне енгізгені пайымдалды;

- Заманауи қазақ анимациясының көркемдік-технологиялық мәселелері айқындалып, әлем анимациясы мен ұлттық анимацияға салыстырмалы-сараптамалы талдау жасалды;

- Кәсіби аниматорлар даярлау мәселелерін зерттеу арқылы, бүгінгі ұлттық анимациялық мектеп жүйесіне заманауи креативті инновациялық технологияларды енгізу тәсілдері анықталды.

- Заманауи қазақ анимациясының кәсіби мектебін дамыту жолында ұлттық бірегейлік моделінің концепциясын енгізу ұсынылды.

Қорғауға ұсынылған негізгі тұжырымдар

- Әлем анимациясында кәсіби мектептердің қалыптасуы өзіндік көркемдік-технологиялық ерекшелігі бар жеке-дара экрандық өнер түрі ретінде қарастыруға септігін тигізді. Сонымен қатар, анимациялық фильмдер жасаудың сан түрлі әдістері, менталды және кәсіби маман даярлаудағы көптеген әдістемелер мен теориялық бағыттары пайда болды. Әлемдік кәсіби анимация мектептерінің негізгі тарихи даму кезеңдері: анимация пионерлері (1900 жылға дейін), анимациялық студиялардың пайда болуы (1900-1940 жж.), алғашқы анимациялық мектептердің өрлеуі (1945-1960 жж.), тәжірибелер мен инновациялар (1960-1980 жж.), заманауи тенденциялар мен білім беру бағдарламалары (1990 жылдар-қазіргі уақыт) секілді бөлімдерге жіктелінді;

- Әлемдік анимация мектептерінің теориялық тұжырымдары 1970 жылдары қалыптасты. Анимация кинематографтан бөлінген дара өнер ретінде қарастырылып, мектептердің ортақ бағыты негізінде анимация тілі, жаңа форма, стиль, эстетикалық және стилистикалық ерекшеліктері теориялық тұрғыда жүйеленді. АҚШ, Франция, Жапония және Кеңестік (одан әрі Ресейлік) елдерінде анимациялық білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы, әлемнің басқа да елдеріндегі мультипликация саласында пайда болып, оның өрлеуіне тікелей ықпал етті. XX ғасырдың басындағы әйгілі аниматор У. Дисней кәсіби мектебінің негізінде дүние жүзі аниматорлары мультипликациялық фильм жасау амалдарын меңгеріп, кейін келе, өз кәсіби мектептерін қалыптастырғандығымен тұжырымдалады. Осы негізде анимациялық мектептер: шығармашылық мектеп (1945 жылдан бастап) және академиялық мектеп (1980 жылдан бастап) бойынша негізгі бөлімге жіктелінді.

- 1967 жылы қазақ анимациясы мектебінің қабырғасы режиссер Әмен Қайдардың келуімен қаланды. Шығармашылық мектеп ретінде қазақ анимациясы «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» (1967 ж.) мультфильмінен бастау алса, 1979 жылы Н.В. Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесінде «Суретші мультиплекатор» мамандығы ашылып, кейіннен академиялық мектеп 1993 жылы Алматы театр және көркемсурет институтында Анимация режиссурасы бөлімшесінің ашылуымен жалғасты. 2012 жыл Астана қаласы Қазақ ұлттық өнер университетінің «Театр, Кино және телевизия» факультетінде «Анимация режиссурасы» мамандығы ашылды. Бүгінде Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы анимация саласы бойынша мамандар даярлайтын негізгі жоғарғы оқу орны болып табылды.

- Зерттеу жұмысында академиялық мектептер негізінде Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА; Қазақ ұлттық өнер университеті; Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА мектеп-интернат, колледжі сынды оқу орындары қарастырылды. Цифрлық жүйеге толықтай көшу үдерісі қазақ анимациясында жаңа кәсіби мамандар мен компьютерлік құрал-жабдықтар, технологиялық құралдар, модельдеуші бағдарламалар қажеттілігі айқындалды.

- Заманауи қазақ анимация мектебін дамыту ұлттық бірегейлік моделінің перспективалары: ұлттық мәдениетті сақтау мен насихаттау, тілдік ерекшеліктерді сақтау, заманауи технологиялармен үйлестіру, ұлттық құндылықтарды дәріптеу, халықаралық нарыққа шығу, кәсіби мамандарды даярлау және қоғам мен мемлекеттің қолдауы қазақ анимациясын дамытуда маңызды рөл атқарады. Заманауи талапқа сай келу үшін қазақ анимациясында 2D, 3D технология қатарын көбейтіп және модельдеуші мамандар санын өсіру керек. Қазақ анимациясында арнайы бағдарламалар мен эффектілерді құрайтын құралдарды жыл сайын жасақтап отыратын дербес компаниялар санын артыру қажет. Арнайы оқу орындарындағы компьютерлік бағдарламалар, лицензиялары, платиндер, графикалық планшеттер, компьютерлерді жаңарту мәселелері қолға алыну тиіс.

Заманауи қазақ анимациясының кәсіби мектебін дамытуда жаңашыл әдістер қолдану концепциялары:

- Анимация өнерін кинематографтан бөліп, дара өнер түрі ретінде қарастыру;
- After Effects, Side Effects Software, Autodesk Tinkercad, Autodesk 123D, Premiere Pro, 3D Builder, Cinema 4D, MoI 3D т.б. көптеген компьютерлік бағдарламалар, түпнұсқалы лицензияларымен қамтамасыз ету және модельдеу бағдарламалар қатарын көбейту;

- білім беру бағдарламасына операторлық өнер, актер шеберлігі, пантомима, физика, анатомия, кескіндеме, пластикалық сурет, музыкатану, әдебиеттану т.б. пәндерді қосу;

- анимация теориясы негізінде жеке концепциясын құрастыру және шет елдің анимациялық бағыттағы әдебиеттерді қазақ тіліне аудару міндеттері алға қойылады.

Зерттеудің ғылыми-теориялық және практикалық маңызы
Диссертациялық еңбектің авторы зерттеу нәтижелерінің өнертану, мәдениеттану және білім беру салаларына әдіснамалық тұрғыдан пайдалы әрі маңызды

болатынын пайымдайды. Сонымен қатар, бұл зерттеу ұлттық анимацияны әлемдік деңгейде танытуға және отандық мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға қажетті маңызды ғылыми негіз бола алады.

Зерттеу жұмысының сыннан өтуі

«Әлемдік контекстегі кәсіби қазақ анимациялық мектебінің даму перспективалары» атты диссертация Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының «Кино тарихы мен теориясы» кафедрасының кеңейтілген мәжілісінде талқыланып, ашық қорғауға ұсынылды.

Зерттеу нәтижелері Scopus компаниясының мәліметтер базасына кіретін халықаралық ғылыми басылымда мақала түрінде жарияланды.

Жұмыстың құрылымы

Докторлық диссертацияның құрлымы кіріспеден, үш тараудан, алты тараушадан (әр тарау бойынша тұжырым жасалған) қорытынды, пайдаланған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.